Vuk'uzenzel

Yi humelerisiwile hi: Vufambisi bya mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS)

English/Xitsonga

Khotavuxika 2022 Nkandziyiso 1

Vaongori va swihari vo sungula va Afrika-Dzonga va thwasa

Allison Cooper

u va un'wana wa vathwaseri va vaongori va swihari vo sungula etikweni i ku humelela ka norho eka mutshami wa le Randburg, Phumelela Mthimkhulu (21), loyi a nga va na ku tsakela eka swiharhi ku sukela loko a ha ri xihlangi.

Mthimkhulu sweswinyana u thwasile ku suka eYunivhesithi ya Pretoria (UP), ndhawu ya vuvevukisi bya vuleteri bya vuongori bya swiharhi yi ri yoxe eSA, hi Bachela Digiri ya Vuongori bya Swiharhi.

"Swa tika ku twisisa. Ku tiva leswaku a ndzi ri xiave xa tlilasi yo sungula ku endla bachela digiri, leyi swi nga teka malambe ku va yi va kona i ku xiximiwa.

"Ndza khensa swivandlanene na minyangwa leyi nga ta pfulekela hina vaongori ku yisa emahlweni tidyondzo ta hina no tokota eka ntirho wa hina, leswi a swi tika ku swi endla eka nkarhi lowu nga

hudza." a vula.

Tamarin Fisher, Puresidente wa Vandla ra Vaongori va Swiharhi ra Afrika-Dzonga, u ri leswi i ku humelela lokukulu eka malembe ya 42 ya matimu ya ntirho lowu.

"Digiri leyintshwa ya malembe yanharhu yi ta nyika vaongori lava thwaseleke xivandlanene xo endla tidyondzo to tlhandlekela, leti ku tshembiwaka leswaku ti ta tisa nhlonhlorhi yo nyika tidigiri ta timasitasi na tiPhD."

Vatshunguri va swiharhi va tshungula swihari leswi vavisekeke no vabya, ku fana na leswi madokodela ya nyikisaka swona vutshunguri bya rihanyo eka vanhu. Vaongori va swiharhi va na nkoka eka ntlawa wa ntirho wa vatshunguri va swiharhi, ku vula Mthimkhulu.

"Xin'wana xa vuswikoti bya nkoka lebyi muongori a faneleke ku byi kombisa i nhlayiso wa vavabyi, mburisano na vavabyi, ku pfuneta vatshunguri va swiharhi hi maendlelo, na

swin'wana leswi nga pfunaka swibendlhele swa swiharhi ku va swi tirha hi ku heti-

"Hi yin'wana ya mitirho leyi vuyerisaka swinene. Loko u lava ku va muongori wa swiharhi, u nga pfumeleli ku chava kumbe ku pfumala vutivi ku ku lolohisa ku ringeta no tiphina hi wona hikuva swi ta

cinca vutomi bya wena byi va byo antswa," ku vula Mthimkhulu.

Tibasari to lulamisa nkayivelo wa vuswikoti

Hikwalaho ka nkayivelo wa le henhla wa vuswikoti eka sekitara, Mthimkhulu a nga hluphekanga ku kuma ntirho.

"Ndzi vi le na nkateko wo

ringanela ku kuma ntirho eXibendhlele xa Swihari xa Fourways hi lembe ra mina ro hetelela. Ndzi

endzhaku ka n'hweti ndza ha ku tsala swikambelo swa mina swo hetelela naswona ndzi le ku tiphineni hi mikarhi hikwayo," a vula.

Vulawuri bya Dyondzo na Vuleteri bya Sekitara ya Rihanyu na Nhlayiseko (HWSETA) yi tiyimserile ku lulamisa nkayivelo wa le henhla wa vuswikoti eka sekitara ya vutshunguri bya swiharhi no tiyisisa ku ncica.

Ya ha ku simeka Pfhumba ra Ndzetelo wa Ntirho wa Sayense ya Vutshunguri bya Swiharhi, hi ku tirhisana na Ndzawulo ya Dyondzo ya le Henhla na Vuleteri, naswona yi ta endzela swikolo swa le makaya ku hlohlotela vadyo-

ku tekela enhlokweni vukorhokeri bya vutshunguri bya swiharhi tanihi ndlela ya ntirho.

Yi tlhele yi tivisa 60 wa tibasari to lulamisa nkayivelo wa xiyimo xa le henhla wa vatshunguri va swiharhi na

> Swi ya emahlweni eka pheji 2

Teka khadi ra mpfumelelo wa

Pheji 2

Ku aka vutomi na tindlela to tihanyisa nakambe endzhaku ka tindhambi

Pheji 3

Ku hlaya Vuk'uzenzele dawuniloda GOVAPP eka:

Secha SA Government eka Google playstore kumbe appstore

HLANGANA NA HINA

Webusayiti: www.gcis.gov.za www.vukuzenzele.gov.za

Imeyili: vukuzenzele@gcis.gov.za Riq: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

Swi ya emahlweni ku suka eka pheji 1

vapfuneti va vatshunguri va swiharhi ematikoxikaya ya Afrika-Dzonga.

"Tibasari ti kongomisiwa ngopfu eka vadyondzi va le matikoxikaya tanihileswi va nga ta teka vutivi bya vona va byi vuyisela ematikoxikaya ya vona," ku vula Dr Nomfundo Mnisi, Mutshamaxitulu wa HWSETA.

Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya le Henhla, Sayense na Vutumbuluxi, Buti Manamela u amukerile tibasari.

U vula leswaku Afrika-Dzonga ri na kwalomu ka 60 ku ya eka 70 wa vatshunguri va swiharhi eka vanhu va miliyoni, loko ntolovelo wa matiko ya tinxaka ku ri ku va na le xikarhi ka 200 na 400.

Fakhaliti ya Sayense ya Vutshunguri bya Swiharhi ya le UP yi ta pfuna HWSETA eka ku navetisa ka yona, tihakelo ta basari na mapfhumba yo hlawula. "Hi ta tlhela hi pfuna HWSETA ku fambisa

"Ndza khensa
swivandlanene na
minyangwa leyi nga
ta pfulekela hina
vaongori ku yisa
emahlweni tidyondzo
ta hina no tokota eka
ntirho wa hina, leswi
a swi tika ku swiendla
eka nkarhi lowu nga
hundza."

tibasari, leti nyikiweke vadyondzi va lembe ro sungula va sayense ya vutshunguri bya swiharhi ku suka eka mitlawa leyi a yi hlawuriwa eka nkarhi lowu nga hundza," Ku vula Chris van Blerk, Nhloko ya Vuhlanganisa na Vuhangalasi bya Mahungu eka Fakhaliti ya Sayense ya vutshunguri bya Swiharhi eUP.

U vula leswaku vantshwa lava tsakelaka ku landzelela mikondzo ya Mthimkhulu no titsarisela Bachela Digiri yo sungula eUP va fanele ku va va hetile Sitifikheti ya le Henhla ya Rixaka (NSC) ya vona, kumbe vuthwaseri lebyi ringana na yona, no fikelela swilaveko swa le hansi.

ANGARHELO

"Eka Bachela Digiri ya Vuongori bya Swiharhi, va lava Tipoyinti ta Xikoro xo Amukeriwa ta le hansi ta 28 na NSC leyi nga na Ririmi ra Xinghezi ra le Kaya kumbe Ririmi ra Xinghezi ro Engetela ro Sungula, dyondzo ya tinhlayo, na fizikali sayense kumbe sayense ya vutomi," a engetela.

Ku kuma mahungu hi xitalo mayelana na sekitara, vantshwa va nga tihlanganisa na tindhawu ta vutshunguri bya swiharhi to ka ti nga ri ta mfumo kumbe va vulavula na vatshunguri va le ka Vukorhokeri bya Vaaki lebyi Bohaka(CCS) lebyi nga xiphemu xa Ndzawulo ya Vurimi, Antswiso wa Misava na Nhluvukiso wa Matikoxikaya (DALRRD) etikweni hinkwaro.

"Nongonoko wa CCS wu kongomisa eka ka ku nyika mfikelelo na vukorhokeri bya vutshunguri bya swiharhi lebyi nga durhiki eka tindhawu leti nga kumeki vukorhokeri hi ku hetiseka no pfumala switirhisiwa laha Afrika-Dzonga. Hikwalaho ka sweswo, vutshunguri bva swiharhi eka nongonoko byi ta tshama byi ri karhi byi tirha tanihi swipfuno swa mahungu swa kahle," ku vula Van Blerk.

U endla njhani xikombelo

Ku endla xikombelo xa yin'wana ya tibasari letintshwa, lava tsakelaka ku dyondza va fanele ku endla xikombelo xa Bachela Digiri ya Sayense ya Vutshunguri bya Swiharhi na Bachela ya Vuongori bya Swiharhi (Hinkwato i tidyondzo leti hlawuriwaka) ta le UP eka sisiteme ya le ka inthanete ya le UP eka www.up.ac.za/online-application. Vaendli va swikombelo a va fanelanga ku endla xikombelo eka HWSETA.

Siku ro pfala ku endla swikombelo i 30 Khotavuxika. Ku kuma mahungu hi xitalo mayelana na mitirho eka sayense ya vutshunguri bya swiharhi eUP, endzela www.up.ac.za/faculty-of-veterinary-science.

Ku kuma mahungu hi xitalo mayelana na tibasari tin'wana leti nga kona eka sekitara, endzela www.up.ac.za/faculty-of-veterinary-science/ article/33926/bursaries-for-veterinary-sciencestudies.

Teka khadi ra mpfumelelo wa wena wo chayela

nga endla swikombelo swintshwa kumbe ku pfuxeta khadi ra mpfumelelo wo chayela kumbe mpfumelelo wo tirha ku chayela (PrDP) exikarhi ka Nhlangula na N'wendzamhala lembe leri nga hundza va komberiwa ku ya swi teka.

Ku ya hi Nhlangano wa Mafambiselo ya Nkhuluko wa le Mapatwini (RTMC), ku tekiwile ntsena 42% ta kwalomu ka 32 748 makhadi ya mpfumelelo wo chayela lama endliweke hi nkarhi

Holobye wa swa Vutleketli, Fikile Mbalula u pfurile tindhawu ta mpfumelelo wo chayela ta RTMC eMidrand na Eco Park lembe leri nga hundza, ku ri ku hlamula eka ku salela endzhaku ka makhadi ya mpfumelelo wo

chayela lama nga hundzeriwa hi nkarhi hikwalaho ka *COVID-19*.

Akhawuti ya Makhadi ya mpfumelelo wo chayela, leyi kandziyisaka makhadi ya mpfumelelo wo chayela, yi le ku tirheni hi matimba ku hatlisisa ku endla naswona yi ta kota ku fikelela ku herisa ku salela endzhaku emaheleni ya Khotavuxika.

RTMC yi ri vanhu va nga kamba xiyimo xa swikombelo swa vona va nga se ya eka senthara yo kamberiwa eka yona ku ya teka makhadi. Leswi swi nga endliwa hi SMS kumbe eka inthanete.

Swivutiso swa mpfumelelo wo chayela hi SMS

Eka swivutiso swa mpfumelelo wo chayela, va endli va xikombelo va nga rhumela SMS na Nomboro ya Pasi ya vona eka 33214. Va ta kuma yin'we ya tiSMS leti nga laha hansi:

- Application received: The application was received, but has not yet been processed.
- Production queue: The card is still being processed and

manufactured.

- Produced and ready for collection: The card will be ready for collection in 21 days. However, due to the high number of cards being processed, the RTMC advises you to wait 35 days before going to collect.
- Problem card: There is a problem with the production of your card. Please return to the testing centre.

Eka swivutiso swa xikombelo xa PrDP, rhumela SMS ya nomboro ya pasi ra wena eka 44220.

Swivutiso swa mpfumelelo wo chayela swa le ka inthanete

U nga tlhela u vona xiyimo xa xikombelo xa wena mahala eka inthanete.

• Endzela online.natis.gov.

- Endla phurofayili ivi u nghena.
- Hlawula xiyimo xa xikombelo xa wena eka dexibodo.

Lava mipfumelelo ya vona yo chayela yi nga hundzeriwa exikarhi ka Nyenyankulu 2020 na Mhawuri 2021, lava nga hundziwa hi siku ra mpfuxeto ro hetelela ra ti 5 Mudyaxihi, va tsundzuxiwa ku kuma khadi ra mpfumelelo wo chayela ra xikarhana loko va endla xikombelo xa mpfuxeto wa vona ku va va tshama va ri valandzeleri va nawu.

Loko tisenthara ta RTMC ti pfula hi Musumbhunuko kufikela Nsoto kusukela 7am kufikela 9pm, swirho swa vanhu hinkwavo va khutaziwa ku tirhisa nkarhi lowa kahle wa mitila yo koma hi Ravutlhanu na ku hela ka vhiki.

Mahungu ma nyikiwile hi RTMC

Department:
Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of Editorial and Production

Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief

Zanele Mngadi | Zanelemngadi@gcis.gov.za

Acting Managing Editor
Tendai Gonese | tendai@gcis.gov.za

News Editor

Noluthando Motswa

Writer: More Matshediso

Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants

Graphic Designers

Jauhara Khan | Sebastion Palmer

/ai Language Practitioners Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatse

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Thandolunye Magudulela | Sizwe Ziqubu

COC

Ku aka vutomi na tindlela to tihanyisa nakambe endzhaku ka tindhambi

wi na kwalomu ka tin'hweti timbirhi ku vi le na ndhambhi ya matimba leyi vangeke hasahasa eka swiphembu swo hambana swa Kwa-Zulu-Natal, KapaVuxa na N'walungu Vupeladyambu leswi vangeke ku lahleka ka vutomi byo tala na ku onhaka ka tinhundzu na switirhisiwa.

Vuk'uzenzele

Sweswinyana a ndzi endzerile eThekwini eKwa-Zulu-Natal ku ya hlangana na van'wamabindzu edorobankulu ku ya va nyika nseketelo wa hina eka matshalatshala ya vona yo vuyelerisa matirhelo ya

Loko mhangu leyi ya ntumbuluko yi hlasela, ku ve na ku vilela ka leswaku mifumo yi hava vuswikoti kumbe ku tsakela ku hlamula hi ku hetiseka no tirheka eka xiyimo lexi xo tika xa lava nga lahlekeriwa hi hinkwaswo.

Loko ndzi endzele dorobankulu ra vumbirhi endzhaku ka tindhambi, ndza swi vona kahle leswaku ku vilela loku a ku fanele ku nga vanga kona. eKwaZulu-Natal, ku fana na le Kapa Vuxa na le N'walungu Vupeladyambu, vatekaxiave hinkwavo va le ku tirheni hi matimba ku vuyela evutshan'wini ku suka eka makhombo lama.

Senthara ya Mafambiselo ya Mhangu ya Rixaka yi le ku hlanganiseni ka swiyenge hinkwaswo swa mfumo eka matshalatshala ya swona yo phalala eka mindyangu yo tala leyi khumbekeke. Swi vi le swo tsakisa ku vona mihlangano yo ka yi nga ri ya mfumo,

mabindzu na mihlangano yo phalala yi nghenelela eka ku tirhisana na mfumo ku nyika mpfuneto wo phalala lowu a wu lavekaka swi-

Vatekaxiave lava hinkwavo va tisile swakudya, swiambalo, mikumba, switirhisiwa swa vavasati na tiyunifomo ta swikolo eka mindyangu leyi nga sirhelelekangiki ku fikelela swilaveko swa vona swa nkoka. Vukorhokerhi bya vutumbelo bya karhi bya nyikiwa eka ku tlula 7,000 wa vanhu eka swifundza swa mune leswi khumbekeke swinene eKwaZulu Natal. Ntirho wo aka tindhawu to tshama ta nkarhinyana ta midyangu leyi

khumbekeke wu sungurile NA swiphemu swa misava leyi lawuriwaka hi mfumo swi hlawuriwile eKwa-Zulu-Natal ku endlela ku tshamisa vanhu nakambe.

Tindzawulo ta Timhaka ta Xikaya, Rihanyo na Nhluvukiso wa Vaaki ti le ku pfuneni vaaki va tindhawu leti kumbekeke ku fikelela vukorhokeri bya nkoka. Xikombiso, tiyuniti ta xinkarhana ti le ku pfuneni ka lava nga lahlekeriwa hi maphepha ya nkoka eka tindhambi ku va va kuma makhadi yantshwa ya mapasi no nyika nakambe switifikheti swo velekiwa. Vukorhokeri bya rihanyu bya xinkarhana, ku katsa misawutiso ya COVID-19,

byi le ku nyikiweni ka vanhu etindhawini leti miako yi nga se tlhelelaka ekutirheni hi ku hetiseka. Ku lulamisiwile maendlelo yo hakela timali ta mpfuneto wa vanhu eka lava khumbekeke.

Titlilasi ta nkarhinyana ti le ku kumiweni ku endlela leswaku ku dyondza no dyondzisa swi nga kavanyeteki nkarhi wo leha ku tlula lowu faneleke eka swikolo leswi khumbiweke hi ndhambi.

Ntirho wo lunghisa tindhawu leti onhakeke ta mitirho yo basisa mati ya nkululu wu le kuyeni emahlweni, switichi swa tipompo na tinete ta mati. Magondzo lama onhakeke ya le ku lunghisiweni. Khumenhungu wa mabuloho ya kunguhatiwile tanihi xiyenge xa nongonoko wa Welisizwe Rural Bridges.

Ku tlhele ku va na ku humelela lokukulu eka ku lunghisa switirhisiwa swa nkoka, leswi seketelaka Nhlaluko wa le Durban. Hikwalahoka nkoka wa nhlaluko eka rixaka na ikhonomi va tikonkulu, ntlimbano wa mafambelo ya le ka nhlaluko wu tlheriseriwe evutshan'wini, matirhelo ya switici ma vuyele eka ku tirha hi ku hetiseka naswona ntirho wo lunghisa switirhisiwa leswi onhakeke swa switimela wu ya emahlweni.

Ku le ku tirhisiweni ka maendlelo yo engetela yo nyika nseketelo wa timali eka mabindzu lamakulu na lamatsongo lama tikeriwaka. Leswi swi laveka hi xihatla ku tiyisisa leswaku mabindzu ma ya emahlwe-

ni ma tirha na mitirho yi hlayiseka.

Hi mikarhi yo hambana eka matimu ya demokirasi ya hina, hi langutane na mitirho na swiyimo leswi ringeke ku tiyimisela ka vanhu va ka hina na ku tirha hi ku hetiseka ka mihlangano ya hina.

Hi vonile twanano wa xiyimo xa le henhla na nseketelo eka vaaki va tindhawu leti khumbekeke eKwaZulu-Natal, Kapa Vuxa na N'walungu Vupeladyambu. Timasipala na mimfumo ya swifundzankulu a yi tirhisana na tindzawulo ta rixaka na tiejensi ku endlela leswaku vanhu va kota ku aka vutomi bya vona hi vuntshwa no endla leswaku migingiriko ya ikhonomi ya muganga yi vuyela evutshan'wini.

A va tirhisana na vatekaxiave hinkwavo eka tindhawu leti hinkwato ku tiyisisa leswaku hi hlanganisa matshalatshala yo vuyelerisa evutshan'wini hi ku hetiseka na leswaku hi kunguhata no aka hi vuntshwa hi ndlela leyi tiyeke eka mitirho yo tika ya muxaka lowu nkarhi lowu taka.

Ku tiyisela ka vaaki va tindhawu leti khumbekeke, ku tinyiketela ka vona ku humelela na vuswikoti bya vona byo lwa swin'we hi mikarhi leyi ya mikitsikitsi swi vi le nhlohlotelo. Hi hluvula xihuku eka hinkwavo lava a va ri xiphemu xa matshalatshala yo pfuna vanhu va swifundzankulu leswi khumbekeke.

Tanihi mfumo, hi le ku hlengeleteni ka swipfuno hinkwaswo leswi nga kona no endla matshalatshala hinkwawo ku tiyisisa leswaku loko hi ri karhi hi aka hi vutshwa, ku hava loyi a siyiwaka endzhaku.